

NOVÉ PUBLIKACE

Aleksandra Pankiewicz: Pottery at the Borderland. Southern influences in Silesia and Lesser Poland in the 9th and 10th century. Yellow Point Publications, Wrocław 2020. ISBN 978-83-950094-3-3. 462 str.

Aleksandra Pankiewicz se dlouhodobě zabývá keramikou i dalšími složkami raně středověké materiální kultury na území Slezska a Malopolska. Jedním z posledních výstupů jejího výzkumu je dvoujazyčná monografie *Pottery at the Borderland / Ceramika na pograniczu*. Neměla by uniknout pozornosti českých archeologů, neboť hlavním z proponovaných cílů knihy je poznání kulturních kontaktů mezi jižní částí dnešního Polska a Moravou, resp. Čechami, a to především na základě keramiky a jejího nadregionálního srovnávání. Výsledky svého výzkumu autorka představila na 179 stranách anglického (resp. 132 stranách polského) textu, 52 kresebných tabulkách a dvou mapách. Východiskem její práce se stalo vyhodnocení keramiky z hradiska v Gilówě, kde byly již dříve rozpoznány výrazné jižní vlivy (K. Jaworski, P. Rzeźnik). Tématem se autorka zabývala již ve své předcházející monografii (*Pankiewicz 2012*), ta však byla víc analytická a zaměřená na typologický a technologický rozbor keramiky z jižního Slezska. Aktuální dílo na zmíněnou studii sice navazuje, avšak jeho těžiště leží jinde. Pokouší se zasadit raně středověkou keramiku z jižního Polska do širšího geografického rámce, a především vyvodit ze získaných poznatků hlubší a komplexnější historické závěry.

V úvodních kapitolách (kap. 2–5) charakterizuje Pankiewicz keramiku v jednotlivých regionech, které mezi sebou dále srovnává: Horní Slezsko, Malopolsko, Morava, Čechy. Činí tak sice především na základě dosavadní literatury, předmět svého zájmu však dobře zná z autopsie. Na základě zjištěných poznatků přechází v následujících kapitolách k diskusi o moravských (kap. 6 a 8), resp. českých (kap. 7 a 9) „vlivech“ rozpoznatelných na keramice ze Slezska a Malopolska. Keramiku následně propojuje s nekeramickými nálezy (zvláště jezdeckou výstrojí, zbraněmi a částečně i šperkem) a pokouší se zjistit intenzitu těchto „vlivů“ a zakotvit je v čase a prostoru (kap. 10 a 11). Nepůsobily totiž v celém zájmovém území a po celou dobu stejně, ale byly značně heterogenní. Silné moravské „vlivy“ lze rozpoznat především na hradiskách Gilów a Niemcza, odkud známe i nejstarší polské středověké inhumace, či na Krakovsku. Komplikovanější než geografické určení je časové zařazení moravských „vlivů“, protože artefakty původem z Moravy patří k těm chronologicky citlivějším, takže vesměs datují sebe sama i celý archeologický kontext, z něhož pochází, což může v kombinaci s aplikací událostní historie vést k argumentaci kruhem. I přesto si autorka všimá určitých chronologických nesrovnalostí, když nevyklučuje působení velkomoravských „vlivů“ v Polsku po celé 10. stol., tedy i po zániku Velké Moravy, jak je datován konvenční historiografií. V této souvislosti nutno poznamenat, že česká archeologie mění v poslední době svůj pohled na datování velkomoravské hmotné kultury, když se vrací k původním závěrům koryfeů moravské archeologie V. Hrubého a B. Dostála, kteří předpokládali její vyznívání až někdy okolo poloviny 10. stol. (*Macháček – Dresler – Přichystalová 2018*). Chronologická diskrepance mezi nálezy z Polska a Moravy tak částečně mizí. Mladší české vlivy, které by měly být o poznání slabší, se omezují na Slezsko a tradičně se spojují s hradiskem Niemcza opevněným dřevohlinitou fortifikací s čelní kamennou zdí; Pankiewicz zde nachází i „pražskou“ keramiku s kalichovitými okraji.

V nejdůležitější, 12. kapitole s komplikovaným názvem „The issue of cultural contacts of Silesia and Lesser Poland with Moravia and Bohemia against the background of the cultural landscape of southern Polish territories in the 9th and the 10th century“ se autorka pokouší vysvětlit svá archeologická zjištění a zasadit je do širšího kontextu. V interpretacích lavíruje mezi dvěma póly – na jedné straně vysvětluje podobnosti materiální kultury obecnými tendencemi, které shodně působily na širokých slovanských územích, a zvláště v sousedících regionech, na straně druhé dává určité enklávy

s mimořádně silnými jižními „vlivy“, jako třeba Gilów nebo Niemcza či území v předpolí Moravské brány a Krakovsko, do spojitosti se zcela konkrétními historickými jevy. Uvažuje např. o moravských posádkách, které zde zajišťovaly výběr tributů či kontrolovaly dálkové trasy, a především obchod s otroky, což je v souladu s názory dalších polských badatelů (např. *Możdzioch* 2016, 147). Podle alternativní hypotézy sem mohli po pádu Velké Moravy přijít moravští exulanti, mezi nimiž byli i různí řemeslníci, např. hrnčíři, kteří v Krakově začali vyrábět keramiku stylově podobnou hrnčičně z Pohanska u Břeclavi či Nitry. Pankiewicz nechce spojovat ony „vlivy“ s politickou podřízeností jihopolského regionu Velké Moravě či přemyslovským Čechám, jak o tom uvažovala část polských badatelů na základě některých písemností, např. Života sv. Metoděje či tzv. zakládací listiny pražského biskupství (1086). Takové vysvětlení jí připadá příliš prvoplánové, přičemž podotýká, že keramika je lokálním produktem, který bývá nezávislý na politických vlivech (str. 146).

V závěru (kap. 13) autorka shrnuje své názory. Znovu odmítá vyvozovat z podobnosti materiální kultury politickou závislost a pracuje s poměrně ambivalentním konceptem „dlouhodobých kulturních kontaktů mezi Malopolskem a Moravou či Slovenskem, které trvají i v 9. stol.“.

Kniha je doplněna obsáhlou obrazovou přílohou, která přetiskuje již dříve publikované kresby keramiky z různých pojednávaných regionů, přičemž jsou pro publikaci vybrány nejen typické exempláře, ale především tvary a výzdobné motivy, které mají dokládat nadregionální vztahy. Lze konstatovat, že některé vyobrazené nádoby z navzájem značně vzdálených lokalit vykazují na první pohled nápadnou podobnost – např. keramika z Krakovska (fig. 49, 50) a Pohanska u Břeclavi (fig. 15) či keramika s kalichovitými okraji z hradiska Niemcza (fig. 44) a z Pražské kotliny (fig. 24). Je však otázkou, jak máme tuto podobnost definovat a jak ohodnotit její plauzibilitu pro řešení obecnějších otázek. Tato problematika není v knize řešena. Postrádám zde metodologickou kapitolu, kde by se nastíňně otázky zevrubně diskutovaly. Zůstáváme tak odkázáni jen na apriorní a nevysslovený předpoklad, že keramika, která vizuálně vypadá na obrazových tabulkách podobně, je podobná i ve skutečnosti a že tato vizuální podobnost dokládá vzájemné kulturní, příp. politické vztahy mezi regiony. V textu bohužel chybějí kvantitativní údaje, takže nevíme, jak velký podíl z celkového množství náleží tvoří ona „podobná“ keramika.

Pokud bychom měli aplikovanou výzkumnou metodu nějak definovat, pak to bude asi ona tradiční „vlivologie“ – tedy přístup, při kterém se na základě poučené empirie odhaduje míra podobnosti mezi artefakty z různých regionů, a tím se dávají do souvislosti. Nelze říci, že by tento postup automaticky přinášel chybné závěry, je však značně subjektivní a těžko verifikovatelný. V případě A. Pankiewicz to však nemusí být problém, protože tato badatelka je s artefakty ze zájmového území důvěrně obeznána a problematice se systematicky věnuje celý svůj profesní život.

Knihu lze celkově hodnotit jako důležitý příspěvek k poznávání sociálních procesů, které probíhaly ve středovýchodní Evropě v raném středověku a nakonec vedly ke vzniku zdejší kulturní krajiny. Pokud jsou publikované závěry správné, byla hnačím motorem těchto změn Velká Morava a později v menší míře i přemyslovské Čechy, přestože nemusely regionu nutně dominovat i politicky či vojensky. A. Pankiewicz své poznatky shrnula v závěru své knihy lakonicky „areas of the southern Polish territory ... somehow culturally headed southwards.“

Jiří Macháček

Literatura

- Macháček, J. – Dresler, P. – Přichystalová, R. 2018:* Das Ende Großmährens – Überlegungen zur relativen und absoluten Chronologie des ostmitteleuropäischen Frühmittelalters. *Prähistorische Zeitschrift* 93, 307–348.
- Możdzioch, S. 2016:* From a tribe to a state. The archaeology of the early Middle Ages in the interior area between the Odra and Bug rivers – the so-called “tribal period”. In: M. Trzeciecki ed., *The Past Societies: 500 AC – 1000 AD*, Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 125–167.
- Pankiewicz, A. 2012:* Relacje kulturowe południowego Śląska i północnych Moraw i Czech w IX–X wieku w świetle źródeł ceramicznych. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 3372. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Lumír Poláček et al.: Mikulčice 900. Atlas velkomoravské aglomerace. Archeologický ústav AV ČR, Brno 2021, ISBN 978-80-7524-044-6. 215 str.

Účelem atlasu, souvisejícího s webovou aplikací „Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic“, je podle autorů „umožnit široké veřejnosti vhléd do složité, dlouhodobě zkoumané problematiky velkomoravské centrální aglomerace Mikulčice-Kopčany“ (str. 7). Pro širší veřejnost vyšli tiskem velmi dobře zpracovaní průvodci (*Poláček 2006; 2016; Látková 2019; Hladík et al. 2020*) a atlas svým formátem i zaměřením je určen především pro odbornou veřejnost. Jeho význam může být doceněn v budoucnosti, pokud současné elektronické zdroje nebudou již přístupné.

První část je věnována zázemí, které bylo sledováno do vzdálenosti 10 km a rozděleno do tří zón, přičemž první zóna je okrajem aglomerace, druhá nejbližší hospodářské zázemí a třetí již jen okrajová část zázemí ve vzdálenosti 7–10 km. Sídelní síť je vyznačena na současných mapách zasahujících až na Slovensko. Jako doplněk jsou přiloženy historické mapy prvního, druhého i třetího vojenského mapování. Dále jsou textem i vyobrazení publikovány základní výsledky některých archeologických výzkumů v zázemí (Mikulčice-Panské, Mikulčice-Podbřežňky, Mikulčice-Podsedky, Josefov-Záhumenica, Mutěnice-Zbrod a Skalica-Kopečnica). U pohřebiště Prušánky–Podsedky I byl opraven starší názor na existenci žárových hrobů, které se neprokázaly, a u pohřebiště Prušánky–Podsedky II a Mikulčice–Panské byla naznačena možnost kontinuity pohřbívání mezi 9. a 11. stol. Zvláštní pozornost je věnována sídelnímu komplexu u kostela sv. Margity v Kopčanech, situovaného u cesty směřující k bráně akropole. Dnešní stav poznání dovoluje stanovit počátky osídlení v těchto místech do 9. stol. v podobě sídliště s pohřebištěm, které jsou interpretovány jako pozůstatky strážní osady. Později byl v blízkosti založen dvorec a velkomoravský kostel v podstatě stojící dodnes. Na okraji centrální aglomerace bývalo také sídliště a několik hrobů v poloze Mikulčice-Trapíkov, zkoumané v souvislosti s budováním nové výzkumové základny.

Druhá část pojednává o hradišti Mikulčice-Valy a jeho výzkumu v letech 1954–2020. Z důvodů sjednocení terminologie je areál rozdělen na vlastní hrad skládající se z akropole a předhradí, předhradí neboli suburbia, a navazujícího zázemí. Akropole je vymezena dobře viditelným valem, který je pozůstatkem hradby z pokročilého 9. století. Severní část akropole byla zastavěna sídlištěm, kostely, palácem a specializovanými dílnami, kdežto jižní části, zvané Dolní Valy, byla věnována jen malá pozornost. Z jiné publikace (*Poláček 2016, 124–125*) je předběžně známo, že geofyzikální průzkum zde doložil pravidelnou zástavbu ověřenou terénním výzkumem, což lze považovat za jeden z nejvýznamnějších poznatků z poslední doby. Na několika mapách jsou uvedeny nálezy z pravěku od mezolitu po dobu laténskou a z období předvelkomoravského (8. stol.), velkomoravského (9. stol.), povelkomoravského (10. – první polovina 11. stol.), mladohradištního (polovina 11. polovina 13. stol.) a také z pozdějšího středověku a novověku. Z hlediska evidence je přínosem část věnovaná textům a mapám jednotlivých zkoumaných ploch.

Výsledky výzkumu objektů, hrobů a dalších kontextů obsahuje třetí část atlasu. Téměř 70 let trvající výzkum je rozdělen do tří etap, a to velkoplošný výzkum v letech 1954–1992, etapa soustavného zpracování v letech 1992–2003 a etapa pramenného zpracování a verifikace od roku 2004 dodnes. Je zde uvedeno kritické zpochybnění existence prvního, jedenáctého a částečně i dvanáctého kostela i výsledky revizního výzkumu kostelů, u nichž některé (2. a 3.) jsou datovány již před polovinu 9. stol., kdežto ostatní až do poslední třetiny 9., případně i počátku 10. století. Je zde uvedena i jakási hypotéza, že chudší pohřebiště patří dožívající zchudlé aristokracii, jejíž verifikace by byla asi velmi problematická. Směr dalšího bádání nastiňuje tvrzení, že „vzájemná souvislost zůstane do doby detailního zpracování všech hrobových celků nejasná“ (str. 95). Na dalších stránkách jsou textem, plány a ortofotografiemi dokumentovány výsledky výzkumu jednotlivých kostelů, doplněné charakteristikou hřbitovů i ukázkou atraktivních nálezů. V podstatě se jedná o publikaci hlavních poznatků z revizního výzkumu v letech 2008–2013. V této souvislosti je překvapující poznámka, že „časové podmínky výzkumu byly určovány harmonogramem stavebních prací, resp. podmínkami odpovídajícího operačního programu, z něhož se hradily finanční náklady projektu ... tempo prací z hlediska potřeb řádného archeologického výzkumu (bylo) zcela nepřiměřené“ (str. 93). Je z toho patrné, že tak jako v 50.–60. letech 20. stol. byly podmínky archeologického výzkumu určovány

i jiným než vědeckým zájmem. Je třeba přiznat, že podle zveřejněné dokumentace byl revizní výzkum proveden s velkou pečlivostí.

Ve čtvrté části autoři představili ukázky evidence a odborného zpracování dislokace některých artefaktů vyjádřené na mapách. Koncentrace žernovů u bran bude kromě představeného vysvětlení (sekundární použití jako stavebního materiálu, zátěže, záměrná likvidace, boj) vyžadovat ověření těchto nastíněných hypotéz. Nepříliš čtené je zemědělské nářadí, přičemž spry se našly jen v devíti hrobech. Koncentrace seker u tří bran je vysvětlována bojovou aktivitou v těchto místech při zániku hradiště. Sekerovité hřivny se nacházely po celém areálu, ale jejich koncentrace na vnitřní straně dvou bran na akropoli mohla souviset s funkcí platidla při obchodu v těchto místech. Řemeslnické nástroje pro práci s dřevem i kovem jsou dokladem této činnosti nejen na předhradí a podhradí, ale i na akropoli. Za pozornost stojí koncentrace tyglíků v malé sondě na Dolních Valech, která pravděpodobně signalizuje činnost v tomto zatím málo zkoumaném areálu. Železná kování rakví, zlaté artefakty, meče, ostruhy, sekery a gombíky indikují přítomnost elit a naznačují také rozdílnosti v pohřebním ritu. Např. u dvouapsidové rotundy nebyly nalezeny žádné rakve s železným kováním. Skutečnost, že ze 104 zlatých artefaktů nalezených na akropoli byly jen dva mimo hroby, svědčí o tom, jak problematické by bylo bez těchto hrobových nálezů stanovit přítomnost elit.

Poměrně často se v textu setkáme se slovem „bohužel“ jako projevem lítosti nad tím, co výzkumy v 50.–60. letech 20. stol. nezjistily a co by dnešní výzkum při svých možnostech zjistil. Povzdech je to jistě oprávněný, ale měli bychom si uvědomit, že tehdejší možnosti byly jiné než dnešní, ke kterým dospěly postupně další dvě generace archeologů. Ostatně kdoví, co budou říkat archeologové za šedesát let.

Po stránce grafické byl pro atlas zvolen větší formát umožňující publikaci podrobnějších plánů, map i fotografií. Problémem je hřbetní šev, který nelítostně rozdělí fotografii nebo plán na dvě části. U map zobrazujících zázemí i historických map je to pochopitelné, protože jinak by nebyly čitelné. U ortofotomap kostelů je to již zbytečné, a navíc tyto mapy jsou zde publikovány dvakrát. Raději mohly být ve větším formátu zobrazeny plánky okolí a ušetřené místo zaplněno textem nebo doplňujícími obrázky. Vyobrazené exkluzivní nálezy s vysvětlujícím textem jsou doplňkem této reprezentativní publikace. Z nějakého důvodu zde chybí rekonstruovaný relikvíář z hrobu u třetího kostela (Kavánová 2014).

Zveřejňování výsledků archeologického výzkumu v lokalitě Mikulčice-Valy včetně zázemí doznalo v posledních letech mnoho úspěchů, jejichž součástí je i atlas. Bohužel veřejnosti je stále dlužna celková muzejní expozice, která byla při rekonstrukci budovy zrušena a dodnes není nahrazena.

Josef Unger

Literatura

- Hladík, M. et al. 2020:* Zázemí hradiště Mikulčice-Valy v 9. století. Brno.
Kavánová, B. 2014: Rekonstrukce relikvíáře z Mikulčic. In: Cyrilometodějská misie a Evropa, Brno, 114–117.
Látková, M. 2019: Rostliny a výživa velkomoravských Mikulčic. Brno.
Poláček, L. 2006: Terénní výzkum v Mikulčicích. Brno.
Poláček, L. 2016: Hradiště Mikulčice-Valy a Velká Morava. Brno.

Daniel Wojtucki: Magia posthuma. Procesy i egzekucje zmarłych na Śląsku i Morawach w XVI–XVIII wieku. Atut Oficyna Wydawnicza, Wrocław 2022. ISBN 978-83-7977-659-7. 972 str.

Publikace polského historika zabývajícího se problematikou hrdelního práva, popravčích míst, katů a magie je věnována zvláštnímu fenoménu rozšířenému v 16. až 18. století na severní Moravě a ve Slezsku mezi Olomoucí a Opavou. V dané době byla na zájmovém území rozšířena a úředními dokumenty popsána řada případů, kdy na těle zemřelých byly pozorovány určité změny posouzené jako doklady očarování mrtvol, která oživila a jako duch zle působila na obyvatele. Kromě toho

mohla nakazit i další zemřelé, kteří potom mohli dále negativně působit. Území, nazývané někdy jako krajina čarodějnic, mělo svoje specifika, jako jsou hornatost, zalesnění a špatná dostupnost. Svůj význam zde měly i náboženské poměry, i když obětmi magie byli jak katolíci, tak protestanté. Na obavách obyvatelstva se podepsaly také klimatické změny, označované jako malá doba ledová. Těla zemřelých označená jako očarovaná byla pod dohledem církve i světské vrchnosti likvidována stanoveným rituálním postupem. Popsané situace umožňují nejen nahlédnout do duševních a duchovních představ obyvatelstva, ale i do právního pořádku a pohřebního ritu či zacházení s těly zemřelých. Autor na základě soustavného studia písemných pramenů uložených v jednadvaceti polských, českých, rakouských a německých archívech i důkladného studia literatury popsal tento asi 150 let trvající fenomén a zasadil jej do širšího evropského kontextu.

Celý proces začínal zpravidla tak, že po smrti osoby, která se vymykala z rámce společnosti, lidé začali sledovat zvláštní negativní úkazy, někdy i sexuálního charakteru. Např. roku 1734 vložil duch ve dvě hodiny v noci do rukou čtyřiašedesátileté vdovy ledový mužský úd, nebo jiný dvaapadesátiletý muž dosvědčil, že duch přišel k němu v podobě nahé ženy. Jiná žena zase svědčila o tom, že ve snu přišli k ní dva mniši a jeden z nich byl od pasu dolů nahý. Jindy nahý duch chtěl ženu líbat. Většinou však byl útlisk charakterizován jen všeobecně. Dále lidé začali pozorovat menší dojivost krav, výskyt černého kocoura nebo kožla a podobně. Někdy se strach vystupňoval až do davové hysterie, jako např. ve Svobodných Heřmanicích, kde roku 1754 někteří obyvatelé, především ženy, děti a staří, opustili místo, odešli do sousedních vsí a doma zůstali jen mladí a silní muži.

Duchovní správce, obvykle na přání obyvatel, požádal olomouckou biskupskou konzistoř o radu, jak postupovat. Komise sestávající z duchovních, úředníků i znalců medicíny (často katů), vytvořená podle stanoviska konzistoře, vyslechla svědky a posoudila tělo, které (pokud bylo již pohřbeno) bylo hrobníkem exhumováno. V případě, že komise zjistila některé příznaky očarování (absence posmrtné ztuhlosti, při naříznutí zjištěna krev apod.), bylo nařízeno tělo odstranit ze hřbitova, předat katovi, který je musel na hranicích katastru zlikvidovat, nejčastěji kremací. Vše bylo pečlivě dokumentováno. Pokud to nestačilo, byly otvírány další hroby a na mrtvolách hledány příznaky očarování. Ve Svobodných Heřmanicích tak bylo spáleno na dvacet těl mužů, žen i dětí, což byl zřejmě případ, který v letech 1755 a 1756 vedl císařovnu Marii Terezii k vydání nařízení směřujících proti těmto projevům magie.

Již Andrew Reynolds v publikaci o zvláštních pohřbech v Anglii poukazyval na malou pozornost, která je věnována souvztažnosti písemných pramenů a archeologického materiálu (*Reynolds 2009*, 3). Paweł Duma v knize o nečistých zemřelých napsal: „zainteresowania polskiej archeologii historycznej marginalnie zajmowały się kwestią pochówków i nie doceniały potencjału badawczego tkwiącego w tej grupie znalezisk. Stereotypowe poglądy na ten temat biorą się z nieznamomości źródeł pisanych“ (*Duma 2015*, 5). Jelikož Daniel Wojtucki podrobně popisuje úřední dokumenty související s případy magie mrtvých těl a v mnoha případech je přímo překládá z němčiny, mohou být podkladem pro interpretaci archeologicky objevených situací souvisejících s pohřebním ritem a zacházením s těly zemřelých ve středověku i novověku.

Z hrobu po vyjmutí těla posmrtně odsouzeného jedince bývala odvezena i hlína a místo zaplněno kameny jako desinfekce proti nečistým silám. Postižený nebožtík musel být odstraněn ze hřbitova mimo obvyklý vstup, vybouranou dírou ve zdi, případně i pod zdí, někdy přehozením přes zeď. Když roku 1592 v Horním Benešově zemřel představený obce Johann Kunze, byl pohřben v kryptě přímo v kostele napravo od oltáře. Protože jeho duch atakoval obyvatele, vynutili si i přes nesouhlas duchovního správce otevření nejen hrobu Kunzeho, ale i hrobů dalších, v nichž byly zjištěny přirozené stopy rozkladu, jen Kunzeho tělo bylo svěží. Když mu do pravé ruky vložili kyj, uchopil jej, otevřel oči, pohnul hlavou a při naříznutí z těla vytekla krev. Tělo bylo exhumováno a kat je vyvezl otvorem vybouraným ve zdi kostela na místo zvané Schinder-Anger, kde je spálil a popel rozptýlil do řeky. Místo hrobky v kostele bylo zasypano kamením, aby tam již nikdo nemohl být pohřben. Tento případ vedl k dalším exhumacím a kremacím. Pozoruhodné jsou údaje o pohřbu jedné služebné z domu Kunzeho, která byla pohřbena podle obvyklého způsobu, ale do rakve jí byl vložen hřeb z kola, stříbrný groš, slaměná metla a mezi bradu a prsa svazek čerstvé trávy. Nepomohlo to,

a tak když se zjistilo, že mrtvá trávu snědla a její tělo nevykazuje známky rozkladu, byla spálena a popel odstraněn do řeky. V jiném zdokumentovaném případě z roku 1595 ze vsi Witków Śląski je popsáno, že těla dvou podezřelých zemřelých byla až do doby, než bylo rozhodnuto o jejich osudu, obrácena tvář dolů, pod jazyk jim vložena mince, ústa zacpána kameny a ovázána tak, aby mince nevypadly. Rakve byly pověšeny nad zemí do doby spálení.

Je zřejmé, že stopy po bourání zdíva hřbitova a někdy i kostela, stejně jako zasypání hrobů kamením, obrácená poloha mrtvol, mince a kameny v ústech, nebo hřeb v hrobu, mohou být při archeologickém výzkumu objeveny. Jako „desinfekční“ prostředek proti očarování bývalo někdy použito vápno k zasypání hrobů, jako v Libavě roku 1708 nebo v Nových Oldřůvkách roku 1728. Mince v ústech podezřelých jedinců nasvědčují použití tohoto prostředku při zvláštním pohřbu. Naskytá se tak možnost interpretace poměrně častého jevu zjišťovaného při archeologických výzkumech a označovaného jako obolus mrtvých. Po likvidaci těla kremací a odstraněním popela do vodního toku, což byl obvyklý a standardizovaný postup, bychom jen těžko hledali archeologicky dokumentované stopy, ale existovala celá řada variant. Archeologicky zachytitelný by byl případ z roku 1678: tělo zemřelé ženy transportovali na popraviště, kde je kat vložil rozsekané do pivního sudu ve vykopané jámě, zalil vodou s vápnem a vše zasypal hlínou. Podobně bylo naloženo s tělem dcery mlynáře ze Staré Rudné, které kat za honorář 19 tolarů roku 1702 vhodil do jámy na hranicích Starého Města a Václavova a vše zalil vápnem a vodou. Stalo se však, například roku 1719 v Nové Rudné, že obyvatelé nečekali a v noci sami pohřbili tělo na hranicích obce a zasypali je vápnem, stejně jako roku 1732 v Razové, kde vše vyřídil místní hrobník. Rozhodně v těchto případech ušetřili.

Místem dodatečného pohřbu nemusely být vždy hranice mezi obcemi, ale např. i mrchoviště, jako u mlýna Markl u Staré Vody, nebo popraviště. Písemnými prameny je dokonce dokumentován pohřeb těla sebevraždkyně, které byla odfata hlava, u hustopečské šibenice roku 1682. V některých případech mohlo být nespálené tělo pohřbeno na hranicích obce. Dokumentovaný je případ ze vsi Javoříčko u Olomouce, kde rozčtvrcené tělo sebevraha bylo pohřbeno na hranicích. Na místě zabil kat i koně. Spolu s lidskými pozůstatky bývalo likvidováno i nářadí použité při exhumaci, jež se může objevit mezi archeologickými nálezy. Známý jsou i případy, kdy tělo sebevraha bylo pohřbeno přímo na místě sebevraždy, jako roku 1587 mezi Šwidnicí a Dolní Bystrzycí. Roku 1667 duchovní nařídil sedlákovi ze Sedmi Dvorů u Moravského Berouna, aby čtyřměsíční dítě pohřbil u své usedlosti. Takže při dokumentaci lidských pozůstatků, někdy ohlášených policií nebo archeologicky dokumentovaných, je z hlediska interpretace důležité zaznamenat přesně místo nálezu.

Uvedené příklady, které jsou jen ilustračním výběrem z pečlivě dokumentovaných projevů „magie posthumy“ shromážděných Danielem Wojtuckim, popisují tento jev na geograficky vymezeném území osídleném německy mluvícím obyvatelstvem. Víme o nich, protože vše bylo provedeno v souladu s tehdy platnými zákony a důkladně dokumentováno. Víra v oživlé mrtvé byla samozřejmě rozšířena i na dalším území, kde se mluvilo moravskými nářečnými, ale nemáme o nich tolik zpráv, protože nebyla taková vůle přesně dodržovat stanovené předpisy a strach z oživlých mrtvol nepřerůstal v davovou hysterii, ale zůstával pod hladinou zájmu církve a vrchnosti. Přesto i na hřbitovech mimo Slezska a severní Moravy mohou být doklady „magie posthumy“ archeologicky zachyceny. Problémy s oživlými mrtvolami, které v písemných pramenech 16. až 18. stol. vystupují pod různými názvy (Geist, Gespenst, Poltergeist, Alb, Wampir), se začaly vyskytovat již v časném středověku po přechodu od kremace k inhumaci, ale jejich odraz v písemných pramenech máme až z mnohem pozdější doby, např. v Neplachově kronice z 14. století. Teprve větší množství písemných pramenů od 16. stol. nám umožňuje hlubší pochopení tohoto jevu.

Josef Unger

Literatura

- Duma, P. 2015: Śmierć nieczysta na Śląsku. Studia nad obrządkiem pogrzebowym spoteczerstwa przed-industrialnego. Wrocław.*
Reynolds, A. 2009: Anglo-Saxon Deviant Burial Customs. Oxford.